नेपाल सरकार

वन तथा भू(संरक्षण मन्त्रालय

वन क्षेत्रको जग्गा अन्य प्रयोजनको लागि उपलब्ध गराउने सम्बन्धी कार्यविधि, २०६३

भूमिका

विकास निर्माणका कार्य र शान्ति सुरक्षासंग सम्बद्ध निकायहरुको प्रयोग लगायतका विभिन्न प्रयोजनका लागि वन क्षेत्र भित्रको जग्गा उपयोग हुँदै आएकोले देशको महत्वपूर्ण प्राकृतिक स्रोतको रुपमा रहेको वन जंगल घटदै गएको छ । साथै विभिन्न समयमा गठन भएका सुकुम्वासी समस्या समाधान आयोग, वनक्षेत्र सुदृढीकरण आयोग, पुनर्वास कम्पनी, क्षेत्रीय बसोबास कार्यालय जस्ता निकायहरुवाट बाढीपीडित, राजनीति पीडित, मुक्त कमैया, सुकुम्वासीहरु र नेपाल सरकारवाट अधिग्रहण गरिएको जग्गाको सट्टाभर्ना र विभिन्न आयोजनाहरुलाई वन क्षेत्रको जग्गा उपलव्ध गराउने परिपाटीले धेरै वनक्षेत्र घट्न गएको छ । देशको भौगोलिक अवस्थालाई दृष्टिगत गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न ४० प्रतिशत भू(भाग वन क्षेत्रले ढाकेको हुनु पर्ने दशौं पञ्च बर्षीय योजनामा उल्लेख छ । वन क्षेत्रलाई घट्न नदिने राष्ट्रिय नीति भएतापनि दिन प्रतिदिन बढदै गएका विकासका संरचनाहरु निर्माणको लागि विभिन्न निकायवाट वन क्षेत्र नै माग गर्ने क्रम झन बढिरहेको छ । वन क्षेत्र घटन नदिन सकेसम्म अन्य प्रयोजनको लागि वन क्षेत्रको प्रयोग गर्न नदिने र वन ऐन, २०४९ को दफा ६८ (१) ले राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त योजना संचालन गर्न वनको प्रयोग गर्नु बाहेक अन्य कुनै पनि विकल्प नभएमा र त्यस्तो योजना संचालन गर्दा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर नपर्ने भएमा नेपाल सरकारले वनको कुनै भाग प्रयोग गर्न स्वीकृति दिन सक्ने व्यवस्था गरेको सन्दर्भमा नेपाल सरकारवाट यो कार्यविधि स्वीकृत गरिएको छ ।

कार्यविधि

१. नेपाल सरकारको राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजना बाहेक अन्य आयोजना संचालन गर्न वन क्षेत्र उपलव्ध गराईने छैन । नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरुलाई आयोजना संचालन गर्न वन क्षेत्र नै आबश्यक पर्ने भएमा सम्बन्धित निकायले वन क्षेत्र आबश्यक पर्ने तथ्यपरक सूचना, विवरण र राष्ट्रिय योजना आयोगवाट राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजना हो भनी खुलाईएको पत्र साथै राखी वन क्षेत्र माग गर्नु पर्नेछ । राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजना हो, होईन भन्ने निर्णय नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) वाट हुनेछ ।

२. नेपाल सरकारका विभिन्न निकायले आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन शुरु हुंदादेखि नै सकभर वन क्षेत्र नपर्ने गरी सम्भाव्यता अध्ययन गर्नु पर्नेछ । वन क्षेत्र नै प्रयोग गर्नुपर्ने अबस्था पर्न आएमा विकल्पहरुको निर्धारण गरी अति आबश्यक पर्ने न्यूनतम वन क्षेत्र मात्र उपलव्ध गराइने छ

३. वन क्षेत्रको जग्गा माग गर्ने निकायले वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ र वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४ मा भएको व्यवस्था अनुसार प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन प्रतिवेदन तयार गर्दा सो ऐन र नियमावली आकर्षित नहुने साना आयोजनाहरुको हकमा वन तथा भू(संरक्षण मन्त्रालयले तोकेको ढाँचामा स्थलगत सर्भेक्षणको आधारमा वातावरणमा उल्लेख्य प्रभाव पर्ने, नपर्ने बिषयमा वनक्षेत्र माग गर्ने निकायले स्पष्ट पार्नु पर्नेछ। न्यूनतम प्रभाव पर्ने भएमा क्षति न्यूनीकरणका आवश्यक उपायहरु ९:ष्तष्नबतष्यल ५भबकगचभक० अपनाउन सुझाव गरे अनुसार कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ।

४. मुनाफा नकमाउने अभिप्राय राखी संचालन हुने राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त आयोजना (सडक, सिंचाइ, खानेपानी, आदि) लाई अन्य विकल्प नभै वन क्षेत्र नै प्रयोग गर्नु पर्ने अबस्थामा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन वा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन सम्बन्धित निकायवाट स्वीकृत भइ आएमा प्रतिवेदनमा उल्लेख भए बमोजिम कार्यन्वयन गर्ने गरी आयोजनाले ओगटेको वन क्षेत्र वरावरको जग्गामा सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयले तोकिदिएको स्थानमा सम्बन्धित आयोजनाले क्षतिपूर्ति वापत आफ्नै लागतमा बृक्षारोपण गरी पाँच बर्षसम्म संरक्षण गरी जिल्ला वन कार्यालयलाई हस्तान्तरण गर्नु पर्नेछ । आयोजना आफैले सो कार्य गर्न नसकेमा वृक्षारोपण गरी पाँच बर्षसम्म स्याहार सम्भार र संरक्षण गर्न लाग्ने नर्मस् अनुसारको लागत रकम संबन्धित जिल्ला वन कार्यालयलाई उपलव्ध गराउनु पर्नेछ र जिल्ला वन कार्यालयले सो अनुसार वृक्षारोपण तथा संरक्षण कार्य गर्नेछ।

५. मुनाफा कमाउने अभिप्राय लिएर संचालन हुने राष्ट्रिय प्राथमिकताप्राप्त आयोजना जस्तै जलबिद्युत, दूरसंचार, उद्योग आदि संचालन गर्न वन क्षेत्र प्रयोग गर्ने बाहेक अन्य विकल्प नभएमा उक्त आयोजनाको भौतिक संरचनाले ओगट्ने क्षेत्रफल वरावरको जग्गामा आयोजनाले आफ्नै खर्चमा संबन्धित जिल्ला वन कार्यालयले तोकेको स्थानमा वृक्षारोपण गरी पाँच बर्षसम्म स्याहार सम्भार र संरक्षण गरी सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयलाई बुझाउनु पर्नेछ । आयोजना आफैले वृक्षारोपण गर्न नसकेमा वृक्षारोपण गर्न र पाँच बर्षसम्म संरक्षण र स्याहार सम्भार गर्न लाग्ने लागत अनुसारको रकम जिल्ला वन कार्यालयलाई उपलव्ध गराउनु पर्नेछ र जिल्ला वन कार्यालयले सो अनुसार वृक्षारोपण तथा संरक्षण कार्य गर्नेछ।

आयोजनाले प्रयोग गर्ने सम्पूर्ण वनक्षेत्रलाई अर्को व्यवस्था नभए सम्मकोलागि वन नियमावली, २०५१ को अनुसूची २० मा उल्लिखित कबुलियती वनको लागि तोकिएको दस्तुरलाई आधार मानेर सो वरावरको दस्तुर लिई सम्बन्धित राजश्व खातामा जम्मा गरिनेछ । यसरी दस्तुर लिएर आयोजनालाई उपलब्ध गराइएको वन क्षेत्रमा आयोजना निर्माण र संचालन गर्न

नहटाई नहुने रुखहरु कटान गर्नु परेमा रुख कटान भएको वन क्षेत्रको क्षेत्रफलमा नघट्ने गरी ती रुखहरु (१० से.मि. भन्दा बढी व्यासका रुखहरु) को संख्यालाई २५ ले गुणा गर्दा हुने संख्या बराबरका बिरुवाहरु सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयले तोकेको स्थानमा आयोजनाले आफ्नै लागत खर्चमा वृक्षारोपण गरी पाँच बर्षसम्म स्याहार सम्भार र संरक्षण गरी सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्नेछ । आयोजना आफैले उक्त कार्य गर्न सक्ने अवस्था नभएमा सोको लागत अनुसारको रकम सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयलाइ उपलब्ध गराउन पर्नेछ र जिल्ला वन कार्यालयले सो अनुसार वृक्षारोपण र संरक्षण गर्नेछ ।

६. प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन र वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका क्षति न्यूनीकरणका उपायहरु ९ष्तष्नबतष्यल ६भबकगचभक० लाई सम्बन्धित आयोजनाले अनिवार्य रुपमा पालना गर्नु पर्नेछ । त्यस्ता प्रतिवेदनको कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन/वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने मन्त्रालयले वन तथा भू(संरक्षण मन्त्रालयसँग समन्वय गरी अनुगमन गर्नेछ ।

७. वुंदा नं ४ र ५ बमोजिम प्राप्त हुन आउने नर्मस् अनुसारको लागत रकम सम्बन्धित राजश्व खातामा जम्मा गरिनेछ ।